

Διάλεξη του Νίκου Λυγερού
Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ VINCENT
Πνευματικό Κέντρο Καλαμάτας, 14/02/2009

Πριν ευχαριστήσω, θα ήθελα να διευκρινίσω ότι δεν είμαι από την Καλαμάτα. Διάφοροι γνωστοί μου με ρώτησαν γιατί κάνω για πρώτη φορά την έκθεση ζωγραφικής για τον van Gogh στην Καλαμάτα, διότι όπως είμαστε στην Ελλάδα, θεώρησαν αυτονόητο ότι γεννήθηκα εδώ, αλλιώς δεν θα υπήρχε κανένας άλλος λόγος. Ο άλλος λόγος είναι ο Βασίλης. Η ιδέα είναι ότι ο Βασίλης ως φίλος έχει δύο χαρακτηριστικά που είναι πολύ σημαντικά για τους φίλους μου. Δεν μ' ακούει πάντα, αλλά κάνει τα δικά του στους τομείς που είναι ειδικός, και μ' αφήνει πάντα ελεύθερο στους τομείς που δεν είναι. Δηλαδή λειτουργούμε εν λευκώ. Ακόμα και στον επαγγελματικό χώρο που λειτουργεί ο Βασίλης, με αφήνει να κάνω διαλέξεις στα παιδιά, μ' όλο το κόστος που αποτελεί αυτό για τον εγκέφαλο των παιδιών, για να δούμε πραγματικά μερικά στοιχεία και τεχνικές της τέχνης των μαθηματικών. Είναι εδώ μερικοί, αναγνωρίζω μερικά από τα «θύματά μου» στα μαθήματά μου. Θα ήθελα επιπλέον να πω, ότι ο Βασίλης είναι ο χορηγός του καταλόγου της έκθεσης, που είδατε όσοι ήσασταν στα εγκαίνια, που σημαίνει ότι είναι ικανός, παρ' όλο που είναι φυσικός –αυτό είναι για τη δικιά μου που είναι επίσης φυσικός– να έχει μια άποψη για μερικά θέματα που αφορούν τα εικαστικά, διότι έχει μια σφαιρική αντίληψη της παιδείας, που επιτρέπει σε κάποιον σαν εμένα, που είμαι αρκετά παράξενος, να λειτουργήσει αυτόνομα.

Τώρα στην Καλαμάτα, θα έχετε διάφορες απόψεις για ένα θέμα που θεωρείται ειδικό, ενώ βρισκόμαστε στην επαρχία. Μερικοί από σας με ρώτησαν ήδη, αν έκανα την έκθεση προηγουμένως στην Αθήνα. Ξέρετε, συνήθως γίνεται πρώτα στην Αθήνα και μετά, παρεμπιπτόντως, πάμε και στην επαρχία. Αν ήταν αυτή η ιδέα και με τα Καλλιτεχνικά Σχολεία, θα ήταν πολύ απλό. Θα είχαμε δύο-τρία στην Αθήνα και τα παιδιά που θέλουν να κάνουν καλλιτεχνικά, ας έρχονται. Δεν είναι αυτή η ιδέα μας ούτε στην Επιτροπή του Υπουργείου Παιδείας. Θεωρούμε ότι πρέπει να υπάρχει τοπικά μια βάση σταθερή, που να αναδεικνύει τα προσόντα και της κοινωνίας, αλλά ειδικά των παιδιών.

Η έκθεση που είδατε δεν είναι έκθεση. Τα εγκαίνια που έγιναν δεν είναι εγκαίνια με την τυπική και ορθολογική προσέγγιση. Ούτως ή άλλως, κανένας πια δεν θυμάται πώς γίνονται τα εγκαίνια σε μια έκθεση εικαστικών. Θεωρούν ότι πιο πολύ έχει σχέση με το catering... Θα διευκρινίσω μερικά πράγματα αρχίζοντας με τα τεχνικά και θα σας υπενθυμίσω ότι τα εγκαίνια μιας έκθεσης λέγονται vernissage. Το vernissage είναι το βερνίκωμα. Θα αναρωτηθείτε, γιατί το βερνίκι; Διότι ήταν η μέρα που ο καλλιτέχνης έβαζε βερνίκι πάνω στους πίνακες. Αυτό, βέβαια, το έχουμε ξεχάσει εντελώς και δεν μας απασχολεί αν ο καλλιτέχνης έχει βάλει βερνίκι ή όχι. Εμείς κάνουμε τα εγκαίνια. Σας δίνω ένα παράδειγμα για να καταλάβετε πόσο η κοινωνία ξεχνάει την ουσία. Ο πίνακας είναι φτιαγμένος για να διαρκεί. Γι' αυτό βάζουμε βερνίκι. Όμως, αυτό που θυμόμαστε εμείς, είναι η έναρξη της έκθεσης. Όπως έχω και φίλους που έχουν δανειστεί τα οιο-πνευματικά μου δικαιώματα, σας υπενθυμίζω ότι γίνεται το ίδιο με το κρασί. Γι' αυτό είχε τόση μεγάλη επιτυχία το Beaujolais Nouveau ειδικά στο εξωτερικό, που βέβαια δεν ξέρουν να πίνουν κρασί, αλλά θεωρούν ότι όπως είναι γαλλικό, σίγουρα θα είναι καλό. Βέβαια, οι ίδιοι οι Γάλλοι δεν το πίνουν, γιατί ξέρουν ότι είναι πολύ νέο. Το κρασί, που είναι ένα από τα σημαντικά επιτεύγματα της ανθρωπότητας, είναι κάτι το οποίο παλαιώνεται. Το ίδιο και ο πίνακας.

Ο κόσμος του Vincent. Είναι μερικοί από σας που είχαν την εντύπωση ότι τα έργα που είδαν στα εγκαίνια, μοιάζουν με του Vincent. Είναι λογικό, διότι είναι μελέτες. Ας μπορούμε στο πλαίσιο. Δεν είναι αντιγραφές, γιατί θα ήταν στο ίδιο μέγεθος, το οποίο είναι παράνομο. Πολλά από τα έργα που είδαμε στα εγκαίνια είναι λεπτομέρειες από έργα, όπως το βλέπετε και στον κατάλογο. Αυτός ο πίνακας, *Le couple dans le café de la nuit*, σας θυμίζει κάτι; Ίσως να μη σας θυμίζει τίποτα, διότι πολύ απλά είναι μια μικρή λεπτομέρεια, που βρίσκεται πάνω αριστερά σ' έναν πίνακα του van Gogh, *Café nocturne*, «Νυχτερινό café». Αυτός εδώ, *Les deux amis dans le café de nuit*, είναι στον ίδιο πίνακα, κάτω δεξιά. Όταν έκανα την πρώτη διάλεξη στη Γαλλία, όπου ασχολούμαστε γενικά κατά μέσο όρο περισσότερο με εικαστικά, δεν έδειξα κανέναν πίνακα του Vincent και μιλούσα μόνο για τους πίνακες του Vincent. Αυτό, όπως καταλαβαίνετε, φιλτράρει πολύ το κοινό. Δεν είναι μια ελιτίστικη προσέγγιση. Είναι απλώς για να μάθει το κοινό, πόσο χρόνο μπορεί να «χάσει» μπροστά σ' έναν πίνακα. Δηλαδή, μερικοί από σας πήγαν να δουν αυτές τις μελέτες. Προσπαθήστε να υπολογίσετε πόσα λεπτά μείνατε μπροστά σε κάθε πίνακα. Φανταστείτε, αν τολμούσατε να πείτε πέντε λεπτά, θα κάνατε 5*20, σας κάνει εκατό λεπτά. Άρα, αποκλείεται. Δύο λεπτά; Σαραντα λεπτά. Αυτά τα κάνουμε στη μουσειολογία. Όταν πάτε να δείτε τη Joconde, ξέρουμε ανά λεπτό πόσοι περνούν από εκεί, διότι έχουμε πρόβλημα προγραμματισμού όσον αφορά στον αριθμό των επισκεπτών. Όταν έγινε μια μεγάλη έκθεση για τον Picasso και τους δασκάλους του, αναγκάστηκαν ν' ανοίξουν και νυχτερινά γιατί είχαν μετρήσει το χώρο και δεν αρκούσε. Έτσι πηγαίνατε τρεις η ώρα το πρωί να δείτε τα εικαστικά έργα του Picasso. Μ' αυτό θέλω να πω ότι ξεχνάμε. Ξεχνάμε... Η κοινωνία είναι μια κοινωνία της λήθης. Δεν πάμε να δούμε ένα ζωγράφο που ανήκει στην ανθρωπότητα, πάμε να δούμε πίνακες. Υπάρχει διαφορά! Όπως ξέρουν οι γιατροί, δεν υπάρχει αρρώστια, υπάρχουν αρρωστοί. Όπως ξέρουν οι εκπαιδευτικοί, δεν υπάρχει μάθημα, υπάρχουν μαθητές. Όσοι λειτουργούν μ' αυτόν τον τρόπο, είναι καθαρός δογματισμός. Θα μπορούσατε να πείτε ότι ο Vincent είναι ένας εικαστικός όπως κάθε άλλος εικαστικός. Και γιατί ο Λυγερός επέλεξε τον Vincent van Gogh και γιατί λέει Vincent και όχι van Gogh. Πρώτη ερώτηση.

- Το Vincent είναι το μικρό.
- Και το van Gogh είναι το μεγάλο. Άρα ποια είναι η εξήγηση;
- Είναι πιο οικείο.
- Όχι, αυτό είναι μια ψυχολογική προσέγγιση. Η ιδέα είναι ότι ο Vincent γράφει στον αδελφό του Θέο: «Δεν είμαι ένας van Gogh». Το γράφει, απλώς δεν το διαβάζουμε. Και γι' αυτό ο Vincent van Gogh, υπογράφει πάντα Vincent. Δεν υπογράφει ποτέ van Gogh. Αν σας πουλήσουν ένα έργο του van Gogh, με υπογραφή van Gogh, να είστε πολύ προσεκτικοί. Μπορεί να σας τύχει. Αυτά τα πράγματα τυχαίνουν και ανάποδα. Ένας άνθρωπος αγόρασε στην Ιταλία πριν ενάμιση χρόνο ένα έργο, το οποίο θεωρούσαν ότι δεν είναι πολύ σημαντικό, και ήταν ένα έργο του da Vinci! Φαντάζεστε τι έπαθε μετά αυτός που του το πούλησε! Γιατί του το πούλησε λέγοντας, εντάξει μοιάζει, αλλά δεν είναι και σημαντικό. Και όταν το είδαν ειδικοί ερευνητές, ήταν καρικατούρα, μία από τις ειδικότητες του da Vinci. Δεν είναι ανάγκη να σας πω την τιμή του πίνακα!

Με το van Gogh τι μ' αγγίζει; Γιατί να μη μας αγγίζει την ίδια εποχή ο Gauguin ή ο Cezanne; Για όσους ξέρουν λίγο, δεν είναι αυθαίρετα ονόματα. Αν επρόκειτο να κάνω εδώ μια διάλεξη για ποίηση, θα μιλούσα για τον Rimbaud, αλλά όχι για τον Verlaine. Ίδια εποχή, φίλοι, σχέση. Μερικοί, και δεν το ελέγχουμε στα επιστημονικά, μας αγγίζουν περισσότερο, έχουν μια άλλη προσέγγιση. Γι αυτό, για μένα, πολλοί ζωγράφοι είναι τεχνίτες. Μερικοί απ' αυτούς γίνονται καλλιτέχνες. Πολύ σπάνιοι είναι οι άνθρωποι. Ο van Gogh ήταν άνθρωπος. Ήταν άνθρωπος, ο οποίος δεν

μπόρεσε να γίνει ζωγράφος. Η κοινωνία δεν τον άφησε να γίνει ζωγράφος. Εσείς τον ξέρετε όλοι σαν ζωγράφο. Αλλά ο van Gogh πουλούσε βιβλία. Προσπάθησε να κάνει όλες τις δουλειές που μπορούσε να κάνει για να μη γίνει ζωγράφος, διότι η κοινωνία δεν θεωρούσε ότι ήταν δουλειά. Δεν είναι απίστευτο; Αυτό μάς θυμίζει τους γονείς, που ενώ το παιδί θέλει να κάνει κάτι, ο γονιός «ξέρει» ότι το παιδί «δεν πρέπει» να κάνει αυτό το κάτι, αλλά εφόσον έχει εξασφαλίσει ψηλότερη βαθμολογία, καλύτερα να πάει στο πανεπιστήμιο με το οποίο είναι εντελώς άσχετο το παιδί. Και αυτά τα παιδιά θυσιάζονται, προσέξτε, από αγάπη των γονιών. Αυτό είναι το καλύτερο... σε σφάζουν με το βαμβάκι. Σιγά-σιγά. Αυτό γίνεται με τον van Gogh. Ανήκει σε μια οικογένεια που ζούσε κανονικά, μικροεπαγγελματίες στο χώρο των βιβλίων, του χαρτιού. Ο αδελφός του, ο Θεό, θα είναι σ' αυτόν τον τομέα. Όταν γράφει ο Vincent στον Θεό, δεν απευθύνεται ποτέ αλλιώς. Σε άλλους, γράφει πολύ σπάνια. Έχουμε, λοιπόν, όλη την αλληλογραφία σε διάφορες γλώσσες, Ολλανδικά και Γαλλικά. Ποιος ξέρει ότι ο van Gogh ήταν προικισμένος στις γλώσσες; Προσέξτε αυτό στο οποίο αναφέρθηκα προηγουμένως. Θεωρούμε ότι κάποιος είναι καλός σ' έναν τομέα, δηλαδή έχει ένα ταλέντο. Ναι, αλλά ο van Gogh είχε ταλέντο και στη θεολογία. Διότι έγινε παπάς ο van Gogh. Ήταν παπάς στα ανθρακωρυχεία, στα χειρότερα ανθρακωρυχεία που υπήρχαν εκείνη την εποχή! Είχε μεταφράσει τη Βίβλο από τα Ολλανδικά, στα Αγγλικά, τα Γαλλικά, τα Γερμανικά. Θέλω να πω, και για τους πιο νέους, μη βάζετε τον van Gogh στο πλαίσιο: Εντάξει, ζωγράφος είναι. Ή ο άλλος είναι μαθηματικός κλπ. Αυτοί οι άνθρωποι έχουν απ' όλα. Απλώς εμείς έχουμε μόνο ένα μάτι. Δεν μπορεί ο ίδιος να είναι και κάτι άλλο, άρα δεν είναι. Ο van Gogh είναι προικισμένος, αλλά δεν το καταλαβαίνουμε. Διότι κανένας δεν θα του ζητήσει να παράγει ένα έργο σ' αυτόν τον τομέα. Εδώ προσέξτε ποια είναι η προσέγγιση. Θα παράγει ένα έργο, όταν μετά απ' όλες αυτές τις διαδικασίες καταλαβαίνει ότι η κοινωνία δεν του έχει αφήσει κανένα άλλο περιθώριο. Άρα εκείνη τη στιγμή αποφασίζει ότι θα ζωγραφίσει. Καταλαβαίνετε για πόση καταπίεση μιλάμε! Αυτή την καταπίεση μπορούν να την καταλάβουν αυτοί που είναι αριστερόχειρες και τους έχουν αναγκάσει τόσα χρόνια να γράφουν με το δεξί. Είναι του ίδιου τύπου. Είναι όμως, θα έλεγα, όχι μόνο λυπητερό. Αν το σκεφτείτε καλά, αυτό που ξέρουμε εμείς από το έργο του van Gogh είναι αυτό που έκανε όταν έφτασε στα όρια της ανθρωπιάς του. Δεν μπορούσε να πάει πιο πέρα. Γράψαμε κείμενα γι' αυτό το θέμα.

Θα κάνω μια σύμβαση του τύπου Einstein. Όταν θα λέω van Gogh θα εννοώ και τους δύο μαζί, δηλαδή και τον Θεό και τον Vincent. Δεν υπάρχει διαχωρισμός. Ο ίδιος ο Vincent έχει γράψει στον αδελφό του: *«Νομίζω ότι δεν είναι πολύ σημαντικά αυτά που κάνω, αλλά το προσπαθώ. Αν κάποια μέρα γίνουν σημαντικά, θα τα 'χουμε κάνει μαζί»*. Υπάρχει συνεχώς αυτή η αλληλογραφία. Σε κάποια φάση, τα δύο αδέρφια θα ζήσουν μαζί εννιά μήνες στο Παρίσι και οι ειδικοί στενοχωριούνται, γιατί εκείνο το διάστημα δεν γράφουν. Γιατί μέσω της αλληλογραφίας τους, έχουμε πολλές λεπτομέρειες. Τι αγόρασαν σαν πινέλα, τι αγόρασαν σαν χρώματα, πόσα τελάρα είναι, ποιο έφτιαξε, πότε το έφτιαξε, σε ποιο χώρο καθόταν... Κανονικά, εδώ μπορώ να κάνω την κριτική μου; Ποιος έχει διαβάσει την αλληλογραφία των δύο; Όλοι γνωρίζουμε τον van Gogh. Μήπως όλοι έχουμε ακούσει για τον van Gogh; Γιατί αν τον γνωρίζαμε, θα ξέραμε τι λέει. Είναι μια μεγάλη, μια τεράστια διαφορά σε σχέση με τον da Vinci. Ο da Vinci είναι μόνος, «Ιο». Δεν μπορεί να γράψει σε κανέναν άλλον. Ο van Gogh είναι δύο. Άρα, γράφει συνεχώς. Κατά συνέπεια, εμείς μπορούμε να διαβάσουμε τι λέει. Δηλαδή, όταν εγώ διαβάζω από μερικούς παλαιούς ειδικούς –γιατί δεν τα είχαμε βρει όλα τα χειρόγραφα: «Αυτό εδώ το τοπίο είναι μουντό για ψυχολογικούς λόγους κλπ» και τώρα διαβάζουμε τον ίδιο τον Vincent που λέει: *«Δεν είχα χρώματα, και τα*

έβαλα με πιο μουντά, γιατί δεν μπορούσα να φτιάξω πιο φωτεινά», ποια η αξιοπιστία του ειδικού; Το πρόβλημα των ειδικών είναι ότι πρέπει να έχουν μια εξήγηση για όλα. Ενώ πολύ συχνά με τους καλλιτέχνες δεν υπάρχει εξήγηση σχεδόν για τίποτα. Γιατί πολλά προβλήματα προέρχονται από τα υλικά. Τόσο απλά!

Σας ρωτάει κάποιος:

- Γιατί έκανες κάρβουνο;
- Δεν είχα πενάκι!
- Γιατί κάνεις λάδι;
- Δεν μ' αρέσει η ακουαρέλα!

Αλλά θα αρχίσουν να μας εξηγούν ότι κάνει το λάδι επειδή έχει πολύ όγκο. Καμία σχέση. Για τους πιο μικρούς, όταν λέμε χρώματα, πρέπει να καταλάβετε τη διαδικασία. Δεν είναι όπως τώρα που αγοράζουμε το σωληνάριο και έχουμε μια τέτοια παλέτα που μας επιτρέπει να παίρνουμε κατ' ευθείαν το σωληνάριο, χωρίς κανένα μείγμα και να το χρησιμοποιούμε. Τώρα έχουμε χρώματα του τύπου «χρώμα προσώπου», chair. Αν θέλεις να κάνεις ένα πρόσωπο, πιέζεις, βγαίνει το χρώμα προσώπου, το βάζεις στο πρόσωπο. Ο Vincent γράφει στον Θεό: *«Έχω ένα πρόβλημα πρακτικό»* –επειδή βάζει τα χρώματα σε κούπες και τα χτυπάει για να λιώσουν– *«όταν πάω για τοπίο δεν ξέρω πώς να τα κρατήσω»*. Και συνεχίζει, *«δένω το καβαλέτο, έχω αυτά τα χρώματα, αλλά φυσούσε τόσο πολύ, που τέλειωσα γρήγορα το προσχέδιο, το πήγα στο σπίτι, αλλά μετά δεν είχα τα ίδια χρώματα»*. Ο ειδικός τώρα μας εξηγεί: *«Ο Van Gogh βλέπει διαφορετικά τα χρώματα από τους κανονικούς ανθρώπους»*. Πού; Στο σπίτι; Αφού ο άνθρωπος μάς λέει ότι απλώς φυσούσε! Για όσους έχουν πάει στη Νότια Γαλλία, έχουμε έναν άνεμο που λέγεται Mistral, που είναι πολύ δυνατός, αυτό που λέμε «καθαριστήρας». Μετά, δεν υπάρχει σύννεφο. Το καλό με τον Mistral είναι το μετά. Όχι την ώρα που διαρκεί. Άρα πολύ απλά, φανταστείτε ένα τελάρο με διαστάσεις 50x70, το στήνετε σ' ένα τρίποδο και φυσάει. Αν ήσασταν στη μουσική, θα σας έλεγαν ότι έχετε τρεμολό. Και σίγουρα θα σας δώσουν και μια εξήγηση «ψυχολογική». Επισημαίνω αυτά τα πράγματα, γιατί αυτή την προσέγγιση θα μπορούσε να την κάνει και ένας επιστήμονας. Πρωτότερα σας είπα ότι στον καλλιτεχνικό τομέα δεν εξηγούνται όλα. Μερικά εξηγούνται! Άρα, μην πάτε στο άλλο άκρο, που το συναντούμε πολύ στους καλλιτέχνες, του τύπου: *«Είναι μόνο έμπνευση»*. Καμία σχέση.

Όσον αφορά στα προσχέδια, είναι μερικοί ζωγράφοι που ζωγραφίζουν κατ' ευθείαν πάνω στο τελάρο. Και δεν υπάρχει προσχέδιο. Στα εγκαίνια, μερικοί με ρώτησαν γιατί κάνω προσχέδια. Στον Vincent υπάρχει πάντοτε προσχέδιο πάνω στο οποίο θα πατηθεί ο πίνακας. Μπορεί μερικοί να το θεωρούν απλώς θέμα γούστου. Εγώ νομίζω ότι ζωγράφος που δεν ξέρει να κάνει σχέδιο, δεν θα μπορέσει ποτέ να γίνει κάτι περισσότερο από ζωγράφος. Θα γίνει μόνο ζωγράφος. Διότι το σχέδιο είναι η ικανότητα της χωρο-αντιληπτικής. Ενώ το αποτέλεσμα είναι το μείγμα της χρωματικής μάζας. Είναι εντελώς διαφορετικά πράγματα όσον αφορά τον εγκέφαλο. Θα το θέσω πιο σφαιρικά, για να το δείτε. Το προτείνω και στους γονείς. Βάλτε τα παιδιά σας να ζωγραφίσουν λίγο. Όχι για να γίνουν Picasso ή da Vinci, δεν είναι αυτό το θέμα. Αλλά βοηθά σε πολλά πράγματα. Εδώ η προσέγγιση είναι ότι πρώτα κάνουμε σκίτσα· μικρά σκίτσα, γρήγορα. Είναι πολλοί από σας εδώ, που έχει ενδιαφέρον το πρόσωπό τους για προσωπογραφία. Φανταστείτε τώρα τι θα μπορούσα να κάνω. Βέβαια στην εποχή μας είναι πολύ απλό, θα έβγαζα μία φωτογραφία και θα έληγε το θέμα. Όμως, για εκείνη την εποχή το να κάνεις γρήγορο προσχέδιο, είναι μια ικανότητα που σχετίζεται με τη φωτογραφική μνήμη. Γι' αυτό κανονικά στις σχολές Καλών Τεχνών έχουμε μαθήματα απομνημόνευσης. Δηλαδή, σας δείχνουν τη

ζωγραφιά για, ας πούμε τρία λεπτά, την κρύβουν και σας λένε: «Ζωγραφίστε». Εδώ κανονικά ένας νέος θα έπρεπε να πει: «Τι μας νοιάζει, αφού υπάρχει ψηφιακή φωτογραφία, μπορώ να την ξαναδώ όποτε θέλω». Το θέμα δεν είναι αυτό. Είναι η τεχνική του εγκεφάλου. Όταν διαβάζετε ένα κείμενο δυνατά ή όταν το διαβάζετε από μέσα σας δεν ενεργοποιείτε τις ίδιες ζώνες του εγκεφάλου. Αν θέλετε, μπορείτε να κάνετε αυτό που κάνουμε εμείς πολύ συχνά στο θέατρο, όπου γίνονται και τα δύο, έτσι ώστε να ενεργοποιήσουμε περισσότερες ζώνες για να θυμούνται το ίδιο πράγμα. Και μετά είναι και το παίξιμο. Εδώ, λοιπόν, ο Vincent θα το εξηγήσει στον αδελφό του: *«Έκανα το σχέδιο, προσπάθησα να το κάνω καλό, το μελέτησα. Και μετά προσπάθησα να βάλω χρώματα»*. Βλέπετε ότι μπαίνει σε μια διαδικασία και του εξηγεί ότι κάνει ό,τι μπορεί για να το κάνει καλύτερο! Αυτό εδώ με τη σύγχρονη εποχή εξαφανίζεται εντελώς και λέμε, ζωγράφος είναι αυτός που βάζει χρώματα. Τότε ο Vincent δεν είναι ζωγράφος. Διότι δεν το έκανε καθόλου έτσι. Και δεν είναι μόνο η εξέλιξη. Διότι θα μπορούσατε να πείτε ότι υπάρχει η εξέλιξη της τέχνης, δεν χρησιμοποιούμε τα ίδια πράγματα. Υπάρχει και η εξέλιξη της τεχνικής. Στο παράδειγμα που σας έλεγα, στην αλληλογραφία τού λέει: *«Επιτέλους πήρα καβαλέτο για τοπίο»*. Δηλαδή είναι ένα καβαλέτο με συρτάρια μέσα στα οποία μπορούν να μπουν τα χρώματα. Αυτό θα μπορούσε, πριν από αυτή τη διάλεξη τουλάχιστον, να σας φανεί εντελώς ανούσιο. Μα είναι το τεχνικό υπόβαθρο του καλλιτέχνη. Αν δεν το έχετε αυτό, είναι πολύ απλό. Κάντε χρώμα με πενάκι μαύρο. Είναι μια ωραία άσκηση. Δώστε χρώμα με πενάκι μαύρο. Θα δείτε ότι μερικοί μπορούν. Γιατί τότε θα καταλάβετε ότι το πενάκι μπορείτε να το χρησιμοποιήσετε με κοντινές γραμμές, να έχετε ένα πάχος, να ξαναπεράσετε στο ίδιο σημείο, να το κάνετε πλάγια, διότι δεν σας ανάγκασαν. Το ίδιο γίνεται βέβαια, με καλύτερο τρόπο με το κάρβουνο. Το κάρβουνο όμως –δεν έχουμε πολλά κάρβουνα του Vincent– το χρησιμοποιούμε για έναν πολύ απλό λόγο. Ποιος μπορεί να μας πει γιατί χρησιμοποιούμε το κάρβουνο; Μη μου πείτε ψυχολογικά και τέτοια κοινωνικά!

- Επειδή είναι φτηνό.
- Όχι! Βλέπετε είναι μια πολύ απλή ερώτηση. Γιατί ένας καλλιτέχνης χρησιμοποιεί κάρβουνο;
- Δίνει πολλούς τόνους.
- Και με το μολύβι μπορείς να δώσεις πολλούς τόνους. Είναι πολύ πιο απλή η εξήγηση! Το μολύβι είναι καλό για μια μικρή επιφάνεια. Πάρτε ένα μολύβι, κανονικό και προσπαθήστε να ζωγραφίσετε ένα προσχέδιο πάνω σε μουσαμά. Δεν θα σας μείνει μολύβι γιατί μέχρι να τελειώσετε, θα το έχετε λιώσει όλο! Η ιδέα είναι ότι το κάρβουνο είναι το ανάλογο του μολυβιού στο μουσαμά, ενώ το μολύβι είναι για το χαρτί. Έχετε το πρόβλημα τριβής. Αναφέρω το πρόβλημα τριβής, γιατί είναι πολύ σημαντικό όταν παίρνετε τελάρο να κοιτάζετε το υλικό του καμβά. Αυτά τα πρόσεχε πάντοτε ο van Gogh. Όταν πρόκειται για ακρυλικό, είναι καλύτερο το βαμβάκι. Όταν είμαστε σε λάδι, είναι καλύτερο το λινό. Εγώ θεωρώ ότι το υλικό πρέπει να είναι πάντοτε στο 100%. Τώρα έχουμε την τάση να κάνουμε μείγματα, για λόγους ευκολίας. Κάποιοι από εσάς ζωγραφίζουν φαντάζομαι. Γνωρίζετε την υφή του τελάρου. Είναι πολύ σημαντική αυτή η υφή. Αυτοί που δεν κάνουν σχέδιο πάνω στο τελάρο, δεν τη νιώθουν με τον ίδιο τρόπο. Διότι πηγαίνουν με τις τρίχες του πινέλου. Το σημαντικό στοιχείο που έχουν οι τρίχες είναι σε σχέση με το λάδι. Δηλαδή με την μπογιά, όχι με την επιφάνεια. Διότι, έχετε ποτέ σκεφτεί; Παίρνετε το πινέλο και βάφετε την επιφάνεια χωρίς μπογιά; Όχι βέβαια. Αναγκαστικά, το πινέλο σας έχει ήδη μπογιά. Η ιδέα είναι να την αφήσετε. Για μένα, το πινέλο είναι αυτός που ξεχνάει την μπογιά. Ενώ το τελάρο είναι αυτός που τη θυμάται. Γι' αυτό μας πληγώνουν πολύ τα τελάρα. Ενώ τα πινέλα δεν μας πληγώνουν... Λοιπόν, όλη αυτή η επεξεργασία

γίνεται γνωστή μέσα από τις πολυάριθμες επιστολές τους. Εγώ που έχω τα Άπαντα, είναι τρεις τόμοι. Έγραφαν πάρα πολύ συχνά. Έχουμε πάρα πολλές λεπτομέρειες που θα μπορούσαν να ενδιαφέρουν κάποιον που ασχολείται με την ιστορία της τέχνης, έναν επιστήμονα ή ένα ζωγράφο που θέλει να εκπαιδευτεί με αυτή την προσέγγιση. Υπάρχουν πάρα πολλές πληροφορίες μέσα στην ίδια επιστολή. Αλλά ποιος ξέρει ότι τα κείμενα του van Gogh έχουν και μια λογοτεχνική αξία; Και μην πείτε φυσικά! Τίποτα δεν είναι φυσικό! Δεν είναι φυσικό να γράφεις λογοτεχνικά στον αδελφό σου! Μόνο που δεν γράφει μόνο στον αδελφό του. Στην ουσία, γράφει στον alter-ego, δηλαδή το ανάλογό του, ο οποίος του στέλνει λεφτά για ν' αγοράσει χρώματα ή τελάρα ή οτιδήποτε. Πολύ συχνά στις επιστολές του, λέει: «*Ευχαριστώ για τα 50 φράγκα*». Σε κάποια φάση, ο van Gogh ήθελε να δημιουργήσει το ανάλογο μιας «φιλικής εταιρείας» στην τέχνη. Λέει: «*Μας εκβιάζουν αυτοί που πουλάνε τους πίνακές μας*.» Και ρωτούσε αν θα μπορούσαν οι ιμπρεσιονιστές, τουλάχιστον οι πρώτοι να συνεργαστούν μεταξύ τους. Στην ουσία, προτείνει ένα συνεταιρισμό καλλιτεχνικό. Αυτό θα κλείδωνε αυτούς που τους εκμεταλλεύονταν. Να ξέρετε ότι αυτό γίνεται και τώρα. Δηλαδή, είστε ας πούμε ερασιτέχνης. Αγοράζουν τον πίνακά σας κάποιοι που θεωρούν ότι δεν είναι και τόσο καλός και τον πουλάνε αλλού σε τριπλάσια τιμή! Αλλά εσείς δεν είστε ενημερωμένοι ότι έχει συμβεί αυτό με τον πίνακά σας. Και σε κάποια φάση εμφανίζεται σε μια γκαλερί. Αυτό γινόταν συχνά εκείνη την εποχή.

Όταν ο Vincent κατεβαίνει στη Νότιο Γαλλία... Ξέρετε γιατί ο Vincent κατέβηκε στη Νότιο Γαλλία;

- Για τα τοπία.
- Όχι.
- Θέμα υγείας.
- Όχι.
- Για το φως.
- Ούτε αυτό. Θέλει να δουλέψει το χειμώνα. Δεν το ήξερε το φως της Γαλλίας.

Και για να καταλάβετε πόσο δεν το ήξερε, το πρώτο πράγμα που γράφει ο Vincent για την Arles, είναι ότι μοιάζει με την Ιαπωνία. Στην Ολλανδία δεν μπορεί να δουλέψει το χειμώνα, ειδικά για τα τοπία. Και τώρα, αν το σκεφτείτε ανάποδα και θυμηθείτε μερικούς από τους πάνω από 800 πίνακες που έχει ο van Gogh, θα δείτε ότι είναι λιγότερα τα τοπία. Και αν είστε ακόμα πιο ειδικοί και θυμηθείτε ποιες είναι οι εποχές, θα καταλάβετε τον πόνο του. Και μετά θα καταλάβετε γιατί έχουμε τόσες πολλές προσωπογραφίες εσωτερικές, όταν είναι μουντά τα χρώματα... Διότι είναι χειμώνας. Αλλά τι να κάνει άλλο; Να ξεπαγιάσει έξω; Βλέπετε, μερικά πράγματα είναι απλώς βασικά. Κατεβαίνει, λοιπόν, στη Νότιο Γαλλία. Γιατί όχι αλλού; Σ' αυτό έχει μια ανάμειξη ο Gauguin. Ο Gauguin ζωγραφίζει. Η προσέγγιση του Vincent είναι και η προσέγγιση των άλλων. Δηλαδή έχει μια τάση αλτρονισμού. Όταν βλέπει έναν άλλο ζωγράφο να ζωγραφίζει και τον αγγίζει, λέει: «*Θα ήταν καλό να το κάνω κι εγώ*». Ο Vincent δεν ντρέπεται ν' αντιγράψει. Δηλαδή, υπάρχουν πίνακες του Vincent που μοιάζουν πολύ με τον Monticelli, με τον Delacroix. Θαυμάζει παρά πολύ τον Delacroix. Δεν προσπαθεί να τον αντιγράψει εντελώς, αλλά πραγματικά όταν το κοιτάζετε, ξέρετε ότι το θέμα είναι του Delacroix. Ο Picasso θα το αλλάξει αυτό. Θυμηθείτε Picasso – Velazquez. Το πλαίσιο είναι εντελώς διαφορετικό. Ο Vincent μαθαίνει από τον άλλον, διότι θεωρεί ότι δεν είναι ζωγράφος ο ίδιος. Είναι μια άλλη μεγάλη διαφορά με τον da Vinci. Ο da Vinci δεν μαθαίνει. Διδάσκει. Ο da Vinci θεωρεί ότι ο μόνος που μπορεί να διδάξει ένα ζωγράφο, είναι η φύση. Ο Vincent δεν είναι αυτού του τύπου, γιατί θεωρεί ότι δεν ξέρει να ζωγραφίζει. Ο da Vinci

γεννιέται και ζωγραφίζει. Δεν έμαθε. Δηλαδή όταν θα πάει στο πρώτο εργαστήριο, ο δάσκαλός του κατάπληκτος. Είναι μια μεγάλη διαφορά. Ο Vincent πηγαίνει σε μερικά εργαστήρια, αλλά πολλά απ' αυτά που κάνει, τα βλέπει από πίνακες. Με τον αδελφό του αγοράζουν πίνακες. Έγινε πρόσφατα μια πολύ ωραία έκθεση στη Μασσαλία, van Gogh – Monticelli. Ο Monticelli ήταν ένας Γάλλος ζωγράφος της Μασσαλίας, μεγαλύτερος του Vincent. Όταν γνωρίστηκαν οι δυο τους, ο Monticelli ήταν ήδη μεγάλος, ενώ ο Vincent ήταν 25 χρονών κι ήθελε να του πει ότι τον θαύμαζε. Και έχει ενδιαφέρον! Να σας πω για ποιο λόγο. Είναι από τον Monticelli που μαθαίνει την επεξεργασία των σκούρων χρωμάτων. Ο Monticelli έχει μια ειδική τεχνική. Μπορεί όλο τον πίνακα να τον κάνει πολύ σκούρο, με διάφορες αποχρώσεις του σκούρου και μετά βάζει γνήσιες πινελιές πολύ έντονου χρώματος. Ήταν, λοιπόν, πολύ ενδιαφέρουσα αυτή η έκθεση γιατί βλέπατε έργο του Monticelli και έργο του Vincent δίπλα-δίπλα στην ίδια αίθουσα. Είχαν κάνει και μια άλλη πιο διδακτική προσέγγιση: σε μια αίθουσα ήταν οι προσωπογραφίες, στην άλλη οι νεκρές φύσεις, κι έτσι μπορούσαν τα παιδιά να έχουν μια πολύ πιο εξηγηματική προσέγγιση αυτών των δύο ζωγράφων. Εδώ η διαφορά έγκειται στο ότι ο Vincent θεωρεί ότι έχει να μάθει από τους συνανθρώπους του. Αυτό είναι πολύ σημαντικό, γιατί σημαίνει ότι αυτόν τον άνθρωπο τον διακατέχει μεγάλη ταπεινότητα. Δηλαδή όταν θα κάνει τα σκίτσα, σέβεται. Δεν μιλάμε για σεβασμό τυπικό, δογματικό. Όχι! Είναι ο σεβασμός ο αληθινός!

Ο Vincent δίνει σημασία σ' αυτά. Υπογράφει πολύ συχνά «Tout à toi», δηλαδή «Όλος δικός σου», αλλά γράφει t.a.t. Αυτό θα ήταν υπερβολικό για έναν αδελφό να γράφει στον αδελφό του, «Όλος δικός σου». Είναι όμως γιατί δεν έχουμε μια προσέγγιση του έργου. Δηλαδή θεωρούν και οι δύο ότι κάνουν κάτι μαζί. Ο ένας μπορεί να προσφέρει χρώματα, πινέλα, τελάρο και ο άλλος να προσφέρει το μόνο που διαθέτει, να ζωγραφίζει. Ο συνδυασμός των δύο είναι πάρα πολύ ουσιαστικός. Διότι ο van Gogh –θυμάστε τη σύμβαση– αυτοσέβεται. Δηλαδή θα σεβαστεί τα χρώματα που του δίνει ο ένας, θα σεβαστεί ο άλλος τον πίνακα που κάνει. Αυτό είναι πολύ σπάνιο στην ιστορία της τέχνης. Δεν έχουμε κάτι ανάλογο. Στη σχέση του Vincent με τον Gauguin, που είναι έντονη και δύσκολη, θα δείτε ότι έχουμε δύο διαφορετικούς χαρακτήρες. Αυτό ο Vincent το έχει αποδώσει συμβολικά με τις κενές καρέκλες. Βλέπετε εδώ έχουμε μερικές κενές καρέκλες. Οι κενές καρέκλες είναι σύμβολο θανάτου στον Vincent. Μία από τις πιο σημαντικές είναι η κενή καρέκλα του πατέρα του, ο οποίος ήταν παπάς κι έχει τη Βίβλο και την πίπα. Έχει ενδιαφέρον. Λέω καρέκλες, είμαι πάντοτε προσεκτικός. Όταν θα ζωγραφίσει την καρέκλα του Gauguin, θα είναι πολυθρόνα. Ενώ η δική του θα είναι καρέκλα. Το θέμα είναι, γιατί το κενό; Πολύ συχνά όταν βλέπετε μια κενή καρέκλα, θεωρείτε ότι δεν κάθεται κάποιος. Είναι δύσκολο για σας να προσπαθήσετε να δείτε ότι κάποιος κάθισε εδώ πριν. Άρα στην πραγματικότητα, όταν κάθεστε πάνω στις καρέκλες, εξαφανίζετε τη μνήμη του προηγούμενου. Είναι ενδιαφέρουσα μια συζήτηση μεταξύ Grossmann και Einstein γιατί νευρίαζαν που οι καρέκλες ήταν ζεστές. Κι έκαναν μια ολόκληρη μελέτη για να δουν αν ήταν βιολογικό, χημικό, ή μόνο θερμοδυναμικό. Και εφόσον ήταν μόνο θερμοδυναμικό, λέει: «Δεν πειράζει, δεν σχετίζεται με τον άλλον». Αυτό μπορείτε να το πάρετε σαν ανέκδοτο χιούμορ. Στην πραγματικότητα, σημαίνει ότι δεν έχω δώσει καμία πληροφορία! Άρα έχει χαθεί η παρουσία μου! Αυτό είναι πολύ σημαντικό να το προσέξετε. Αν ζωγραφίζατε μια καρέκλα, έτσι όπως είναι αυτές, μαλακές. Σκεφτείτε το τώρα, πέστε ότι το κάνετε. Θα κάνατε μια κοιλότητα για να δείξετε ότι κάθεται κάποιος, ή ότι καθόταν κάποιος, ή ότι είναι παλιά; Ή ότι δεν είναι παλιά και είναι ολοκαίνουργια; Μια καρέκλα ολοκαίνουργια είναι μια καρέκλα χωρίς

μνήμη. Οι καρέκλες του Vincent έχουν πάντοτε μνήμη! Μόλις βλέπετε μια καρέκλα σε έργα του Vincent, να προσπαθείτε να δείτε ποιος ήταν εκεί. Αυτό, λοιπόν, είναι ένα πολύ σημαντικό στίγμα.

Ας δούμε τα πορτρέτα. Έχουμε πορτρέτο της μάνας του Vincent. Ένα ωραίο πορτρέτο, σχεδόν trois-quarts. Δεν έχουμε του πατέρα, ενώ ξέρουμε ότι ο πατέρας είχε μία πολύ ξεχωριστή θέση στον κόσμο του Vincent. Διότι όπως ξέρετε, απ' αυτόν θα έχει την τάση για τη θεολογία. Μια άλλη τάση, που εξηγείται και από την επιρροή του πατέρα, είναι αυτές οι εσωτερικές αποχρώσεις που έχουμε στην Ολλανδία. Τα χρώματα είναι πολύ καφέ. Café, marron, brun, διάφορα. *Οι πατατοφάγοι*. Τι ωραίος πίνακας *Οι πατατοφάγοι*! Τι λάθος αυτό που είπα τώρα, γιατί θα 'πρεπε να πω: Τι ωραίοι πίνακες *Οι πατατοφάγοι*! Γιατί είναι πολλοί. Ο Vincent κάνει πολλές παραλλαγές. Χρησιμοποιεί το ίδιο θέμα και το εξετάζει σαν μοτίβο. Σαν να είναι variation. Η ιδέα είναι ότι λίγο να αλλάξετε μερικά πράγματα, τα βλέπετε λίγο διαφορετικά. Στους πατατοφάγους, έχει ενδιαφέρον το κεφάλι μιας γυναίκας. Στην έκθεση, υπάρχει στις μελέτες, *Regard de femme*. Αυτή η γυναίκα χρησιμοποιήθηκε τουλάχιστον τέσσερις φορές σε πίνακες του Vincent. Θεωρούμε ότι ήταν ερωτευμένος μαζί της. Και είναι η γυναίκα που βρίσκεται αριστερά στον πίνακα των πατατοφάγων. Είναι η ίδια. Αυτό που βλέπετε στην έκθεση είναι μία μελέτη σε πορτρέτο, όπου έχουμε μόνο το πρόσωπό της και έχει διάφορες τεχνικές. Το πρόβλημα που μπορούμε να μελετήσουμε είναι στις πινελιές. Αν θυμάστε καλά τους πατατοφάγους, πώς είναι τα χέρια; Θα μου πείτε, γιατί να κοιτάζουμε τα χέρια; Αφού είναι πατατοφάγοι! Κάπως τα τρων τα πράγματα. Τα χέρια, αν προσέξετε, είναι σχεδόν τα κόκαλα! Μόνο έντονες γραμμές, μ' ένα δέσιμο. Αν τα δείτε όχι προσεκτικά, θα θεωρήσετε ότι δεν είναι καλά ζωγραφισμένα και δεν έχουν μεγάλη ακρίβεια. Στην πραγματικότητα έχουν μια ιδιαίτερη απόχρωση. Θα ήθελα να κάνω μια θεατρική σκηνή και να έχω τον ίδιο φωτισμό όπως στους πατατοφάγους. Θα βλέπατε ότι τα χέρια μοιάζουν όπως τα έχει ζωγραφίσει. Διότι όταν είναι όλα πολύ σκούρα, στα χέρια εμφανίζεται κάτι άσπρο, σαν το κόκκαλο. Αυτό είναι ένα έντονο στοιχείο. Θα σας δώσω ένα παράδειγμα. Παίρνω το ποτήρι και το σφίγγω. Φαίνεται η ένταση. Αν ήσασταν πατατοφάγος και φτωχός, πώς θα κρατούσατε το πιρούνι σας; Θα το αρπάζατε! Εμείς είμαστε μια κοινωνία όπου πια δεν πεινάμε. Η ιδέα είναι ότι μας δίνει το στίγμα. Μερικές λεπτομέρειες, τις οποίες δεν προσέχουμε, δείχνουν την ανθρωπιά του. Δηλαδή κατά πόσο πρόσεξε αυτούς τους ανθρώπους. Όταν έχουμε πολλές παραλλαγές του ίδιου πίνακα, όταν έχουμε προσχέδια, βλέπουμε ότι προσπαθεί να τους τοποθετήσει. Δεν είμαι σίγουρος αν πιστεύατε ότι οι πατατοφάγοι είναι πορτρέτα. Συχνά όταν κάνουμε μια σύνθεση –το βλέπουμε και σε άλλους πίνακες– δεν βάζουμε καν τα πρόσωπα. Μας δίνει απλώς την εντύπωση ότι κάπου κάθετα ένα ζευγάρι, κάθονται δύο φίλοι. Δεν έχει μεγάλη σημασία. Στους πατατοφάγους, κάθε άτομο έχει μια προσωπικότητα, έχει μια ψυχολογία η οποία είναι ενδεικτική. Στην ουσία, θα μπορούσατε να γράψετε ένα διάλογο στον οποίο να συνομιλούν μεταξύ τους. Διότι σας το επιτρέπει ο Vincent. Τους έχει μελετήσει τόσο πολύ, που απλώς απομένει να τους αφήσετε να μιλήσουν. Αυτή η ιδέα είναι πολύ σημαντική, γιατί δεν δίνουμε το χρόνο στη λεπτομέρεια να μας εξηγήσει τον πίνακα. Ας κοιτάζουμε αυτόν εδώ τον πίνακα, *Les deux amis dans le café de nuit*. Το ένα κομμάτι, ο ώμος, είναι έξω. Θα μπορούσατε να πείτε: «Καλά, ο Λυγερός δύο πρόσωπα έβαλε. Δεν μπόρεσε να τα βάλει μέσα σε 50x70;» Μα είναι έτσι στον Vincent! Είναι δύο φίλοι που πίνουν. Στο βάθος του ίδιου πίνακα έχουμε αυτό το ζευγάρι, *Le couple dans le café de la nuit*. Για το ζευγάρι υπάρχει ίσα-ίσα το σκίτσο. Θεωρώ ότι είστε όλοι ειδικοί του van Gogh, άρα θυμάστε ακριβώς πώς είναι το

ζευγάρι. Αν το προσέξετε –εγώ έχω προσθέσει μερικά χαρακτηριστικά– θα δείτε ότι είναι πολύ πιθανό να είναι η Sienne, η γυναίκα, που σημαίνει «η δικιά μου», και ο ίδιος ο Vincent. Αν έχετε λίγη εξοικείωση με τον Vermeer, πρέπει να σκεφτείτε, πού κάθεται ο Vincent την ώρα που βλέπει ότι κάθεται εκεί, δηλαδή όταν ζωγραφίζει. Θυμάστε, ο Vincent κάνει πολλές αυτοπροσωπογραφίες. Στις αυτοπροσωπογραφίες έχουμε μερικές δυσκολίες καθαρά τεχνικές. Σπάνια έχετε en face, συνήθως έχετε trois-quarts. Εδώ, αυτό που έχει ενδιαφέρον είναι ότι όταν βλέπετε την αίθουσα, το καφενείο έχει ένα βάθος. Δεν μπορείτε να φανταστείτε ότι ο Vincent βλέπει το καφενείο εκείνη τη στιγμή, γιατί αν το έβλεπε θα ήταν στη γωνία. Άρα μήπως το ζωγράφιζε όπως θα καθόταν, κατοπτρικά; Σ' αυτόν τον πίνακα, αν προσέξετε, υπάρχουν και καθρέφτες. Στους καθρέφτες του Vincent δεν βλέπουμε ποτέ τι έχει ο καθρέφτης. Δεν έχουμε τεχνικές του τύπου Escher με αντανάκλαση και περίτεχνα πράγματα. Βλέπετε, λοιπόν, μετά από αρκετή ώρα, ότι έχει μια σιλουέτα στο βάθος που μοιάζει με τον ίδιο τον Vincent. Το καπέλο είναι κίτρινο. Ο Vincent στην αλληλογραφία με τον Θεό γράφει: «Πόσο θαυμάζω τον Monticelli, ο οποίος έχει ένα κίτρινο καπέλο, ένα μεγάλο μεγαλοπρεπές μαστούνι, σακάκι βελούδινο μαύρο και παντελόνι κίτρινο». Αυτό θα μπορούσε να σας θυμίσει λίγο το *L'homme de Saint-Rémi* που είναι απομονωμένο. Κάποιοι από σας θυμούνται τον Vincent με το καπέλο. Εμείς ξέρουμε ακριβώς, από την αλληλογραφία, γιατί ο Vincent έβαλε αυτό το καπέλο. Ξέρουμε ότι είναι προς θαυμασμό του Monticelli. Άρα, κάθε φορά που βλέπουμε σε έναν πίνακα, κάποιον με τέτοιο καπέλο, σαν να είναι η υπογραφή. Ή προσέξτε, σε έναν άλλον πίνακα όπου είναι οι φυλακισμένοι, έχει ενδιαφέρον πώς το κάνει. Βάζει σε κεντρικό κύκλο, που είναι σαν έλλειψη, φυλακισμένους που περπατούν μέσα στη φυλακή. Εντελώς δεξιά, υπάρχουν δύο άτομα που συνομιλούν μεταξύ τους. Αναρωτιόμαστε τι μπορεί να λένε. Είναι η μελέτη με τους δύο με τα ψηλά καπέλα, *Pour les condamnés à vivre*. Αυτό που έχει ενδιαφέρον στον κεντρικό κύκλο, είναι ότι όλοι φοράνε καπέλα. Είμαστε μέσα στη φυλακή, όμως. Άρα, για να ζωγραφίσει το ανάλογο του Vincent, δεν του έβαλε καπέλο! Γιατί δεν μπορούσε να βάλει μέσα στη φυλακή τέτοιο καπέλο. Άρα, έβαλε καπέλα σε όλους, εκτός από τον εαυτό του. Και ξέρουμε ότι είναι αυτός. Πάνω αριστερά στο γνήσιο πίνακα υπάρχουν δύο πεταλούδες. Αν ξεχάσετε τις πεταλούδες ενώ είστε στη φυλακή, αλλάζει όλο το νόημα του πίνακα. Γιατί ο Vincent βάζει πάνω αριστερά, σ' ένα ύψος που είναι πολύ πιο ψηλά απ' όλες αυτές τις προσωπογραφίες, δύο πεταλούδες. Μόνο και μόνο για να τις ξεχάσει η κοινωνία; Ή για να τις θυμηθεί η ανθρωπιά; Ο Vincent δεν επιβάλλει. Δίνει ένα στίγμα. Όποιος θέλει, ας καταλάβει. Όλη η ιδέα και στην έκθεση που κάνουμε εδώ είναι να περιμένετε μερικά λεπτά μπροστά στον πίνακα, και μετά βέβαια ξανακοιτάξετε το γνήσιο πίνακα, που είναι άλλο μέγεθος και θα δείτε ότι έχετε κοιτάξει ένα μικρό κουτάκι. Αυτό είναι μια τεχνική που χρησιμοποιούμε και όταν κάνουμε ανασκαφές στην αρχαιολογία. Θυμάμαι την πρώτη φορά που κάναμε ανασκαφές, ήμασταν σ' έναν τεράστιο αρχαιολογικό χώρο, ρωμαϊκό, στη Βιέννη, Γαλλία, και μας δείχνουν έναν πολύ μικρό χώρο 1,00x0,90μ. για να δουλέψουμε για 15 μέρες. Την πρώτη φορά παθαίνετε ένα μικρό σοκ. Και δεν είμαστε στο πλαίσιο με τους δεινοσαύρους, που πηγαίνουμε με την οδοντόβουρτσα για να καθαρίσουμε, όπου θα ήταν ακόμα μικρότερο. Είμαστε στη Ρωμαϊκή εποχή. Άρα εμείς έχουμε δικαίωμα να σκάψουμε λίγο. Όταν τελειώσαμε τις 15 μέρες, βρήκαμε επτά στρώματα... Ιστορίας. Δηλαδή, υπάρχει και αυτή η ομοιότητα με την αρχαιολογία.

Ας δούμε τον πίνακα με το χιόνι, *Paysage sous la neige*. Είναι πολύ σημαντικά τα στρώματα και πόσο χρόνο θα αφιερώσετε για το κάθε στρώμα. Το ερώτημα είναι, γιατί να υπάρχουν στρώματα; Τα στρώματα είναι τα ίχνη της ιστορίας. Στον πίνακα

όμως, πολύ συχνά κάνουμε μείγματα. Τα μείγματα εξαφανίζουν τα χρώματα στην πραγματικότητα, και αφήνουν μόνο το μείγμα. Γι' αυτό πολύ συχνά, όταν κάνετε αμάλγαμα με τα μέταλλα, δεν θυμάστε πια, ποια είναι τα υλικά. Ποιος είναι ικανός, όταν βλέπει ένα κομμάτι ατσάλι, να θυμηθεί ότι έχει μέσα άνθρακα; Το να έχει σίδηρο το υποπτεύεσαι. Είναι η τέχνη με τα υλικά. Θα μπορούσατε να πείτε ότι αυτός ο πίνακας δεν είναι και τόσο δύσκολος. Ή να πείτε, αν ήσασταν van Gogh, θα βάλω πολύ λευκό όπου είναι χιονισμένο. Στην πραγματικότητα, ο πίνακας είναι ήδη ζωγραφισμένος κανονικά, χωρίς χιόνι, και μετά μπαίνει το χιόνι. Θα μου πείτε είναι εντελώς ανούσιο γιατί θα χρησιμοποιήσετε δυο φορές περισσότερη μπογιά. Αν όμως προσέξετε, θα δείτε ότι όπου υπάρχει το λευκό, έχετε μια διαφάνεια, από κάτω υπάρχει κάτι. Προσέξτε, δεν είναι μείγμα, είναι στρώμα. Αυτό επιτυγχάνεται πολύ καλά με το λάδι, ενώ με το ακρυλικό δεν έχει αυτό το αποτέλεσμα. Ο Vincent θα κάνει τέτοιες τεχνικές γιατί σέβεται αυτό που βλέπει. Και βλέπει ότι βλέπει χιονισμένο τοπίο. Προσέξτε τη φράση «χιονισμένο τοπίο». Δεν βλέπει χιόνι. Άρα θα ζωγραφίσει το τοπίο και μετά θα βάλει χιόνι. Άρα δεν είναι απλός ο πίνακας. Αν θέλετε να κάνετε τέτοιες μελέτες, μην αρχίσετε απ' αυτούς τους πίνακες. Γιατί στην ουσία, πρέπει να έχετε την ικανότητα να βγάλετε το χιόνι, για να δείτε πώς είναι το τοπίο από κάτω. Την τεχνική των στρωμάτων τη χρησιμοποιεί ο Delacroix. Ο Delacroix ζωγράφιζε πολύ γρήγορα. Αυτό το θαύμαζε πάρα πολύ ο Vincent. Προσέξτε, μιλάω για λάδι. Για όσους ξέρουν λίγο από λάδι, είναι δύσκολο να ζωγραφίσεις γρήγορα με λάδι, γιατί είναι αργό υλικό. Ενώ το ακρυλικό στεγνώνει γρήγορα. Στο λάδι, πολύ συχνά, θέλουμε την επεξεργασία. Όταν ο Delacroix θα πάει στο Μαρόκο, θα έχει μαζί του κάτι ανάλογο ενός τετραδίου, όπου είναι ζωγραφισμένα πολύ γρήγορα τα χρώματα. Και έχει ενδιαφέρον, όχι ό,τι κάνει εκείνη τη στιγμή γιατί, προσέξτε, μιλάμε ήδη για πίνακα. Δηλαδή αν ζωγραφίζαμε εμείς έναν πίνακα, που για τον Delacroix θα ήταν το προ-προ-προσχέδιο, για μας θα ήταν ήδη πίνακας. Για μας. Για τον Delacroix, αυτός είναι απλώς ο χρωματισμός. Δηλαδή πηγαίνει στο Μαρόκο, χρησιμοποιεί τα χρώματα, μετά δουλεύει τον πίνακα και μετά από 10 χρόνια ξανακάνει τον ίδιο πίνακα με άλλο χρωματισμό. Και έχουμε και τους δύο πίνακες. Αυτό που θέλω να τονίσω είναι ότι ένας πίνακας του van Gogh έχει πολλά στρώματα. Έχει βάθος. Αυτό είναι ένα πολύ σημαντικό μάθημα και για τους φυσικούς. Είναι μια τέχνη της επιφάνειας και έχει βάθος. Είναι παράλογο, όταν το σκεφτείτε κανονικά. Όλοι μας κοιτάζουμε έναν πίνακα ως επιφάνεια. Κι εδώ μπαίνει αυτό που θα δείτε και με τις πιναελιές. Εδώ μπαίνει ο όγκος. Όταν βλέπετε έναν πίνακα που έχει όγκο και έχει υφή, νιώθετε ότι θα ήταν ωραίο να αγγίζετε το ανάγλυφό του για να δείτε την αίσθηση που σας δίνει. Στη γλυπτική, πολύ συχνά θέλετε ν' ακουμπήσετε το γλυπτό. Μας είναι πιο οικείο. Για μένα, ο Vincent είναι το ενδιάμεσο. Έχετε έργα του Vincent στα οποία βλέπετε τα μαλλιά, τα τοπία, τα κυπαρίσσια, τη νύχτα, να έχουν αυτόν τον όγκο. Και νιώθετε αυτό το βάθος σαν τρισδιάστατο. Ας δούμε τον πίνακα με τις ιτιές στο ηλιοβασίλεμα, *Saules têtards au coucher de soleil*. Αν δεν έχετε κοιτάξει πολύ προσεχτικά τον πίνακα του Vincent, βλέπετε απλώς γραμμές κάθετες. Θα 'ταν καλό να σκεφτείτε από πού αρχίζει αυτός ο πίνακας. Διαδικαστικά, αρχίζει από τον ήλιο ή μάλλον από το φόντο του ήλιου. Βάζετε, λοιπόν, μετά τον ήλιο. Μετά, βάζετε το πορτοκαλί. Δηλαδή, αντί να αρχίσετε από το μπροστινό, αρχίζετε από το πίσω μέρος, γιατί το μπροστινό πάει στο πίσω, από πάνω. Βλέπετε τα δένδρα –υπάρχουν τα κόκκινα γιατί είναι δειλινό– που είναι πιο πίσω, θα ανεβούν πάνω στις γραμμές. Προσέξτε είναι λάδι, σας δίνει μια μεγάλη ένδειξη. Αλλιώς θα είχατε γραμμές οριζόντιες, ενώ έχετε κάθετες που ανεβαίνουν. Όταν κοιτάτε τον πίνακα, σας εντυπωσιάζει η καθετότητα. Ανεβαίνουν τα πράγματα. Είναι τα δένδρα. Τα δένδρα έχουν το καλό ότι δεν μοιάζουν με όλους τους ζωγράφους και τους ανθρώπους.

Πεθαίνουν όρθια. Ενώ πολλοί από μας πεθαίνουμε σκυμμένοι ή γονατισμένοι ή ξαπλωμένοι. Για όσους κοιμούνται την ώρα που οι άλλοι γράφουν την ιστορία τους... Εδώ στις αποχρώσεις, θα δείτε ότι έχει ζωγραφίσει στάχια, που ξεκινούν από κάτω εντελώς και ανεβαίνουν. Τώρα μπορείτε να φανταστείτε σε ποιο ύψος ήταν ο Vincent την ώρα που το ζωγραφίζει. Γιατί έχει την ικανότητα να είναι μέσα. Και βλέπει μπροστά του ότι τα στάχια, τα δέντρα ανεβαίνουν. Αυτό αλλάζει κάτι στον πίνακα; Η ιδέα είναι ότι με τον Vincent μπορείτε να ξανακαθίσετε μέσα στο τοπίο. Είναι δύσκολο με άλλους ζωγράφους. Σου υποδεικνύει πού να κάθεται για να το βλέπεις. Αν πάτε σ' έναν παρόμοιο χώρο, θα ψάξετε ένα σημείο που έχει ψηλά στάχια. Δεν θα πάτε εκεί που είναι καθαρό. Αυτό που είναι ενοχλητικό είναι το ενδεικτικό. Τι μας ενοχλεί; Η μνήμη μας! Τι δεν μας ενοχλεί; Η λήθη μας! Πώς να μας ενοχλεί η λήθη μας εφόσον το έχουμε ξεχάσει. Η μνήμη, όμως, μάς ενοχλεί γιατί θυμάται. Και δεν θυμάται πάντα αυτά που θα θέλαμε. Άρα η μνήμη μάς κρατάει στρώματα από το παρελθόν, τις σχέσεις μας, συνανθρώπους. Έχουμε ένα βάθος. Οι άνθρωποι που έχουν μνήμη έχουν βάθος. Οι άνθρωποι που δεν έχουν, έχουν επιφάνεια. Την επιφάνεια και 2% είναι πολύ εύκολο να τη μεγαλώσεις πολύ γρήγορα. Το βάθος, όπως είναι πάντοτε στο ίδιο μέγεθος, σε πρήζει. Πρέπει να βάλεις εννιά στρώματα κι ο άλλος που το κοιτάζει λέει: Εντάξει και τι έχει; Το βάθος δεν το βλέπουμε. Είναι δύσκολο. Το βάθος του μετώπου. Έχουμε εκφράσεις στα Ελληνικά όπως για παράδειγμα «έχει το μέτωπο καθαρό». Το θέμα δεν είναι αν έχετε το μέτωπο καθαρό, αλλά αν έχετε πίσω κάτι που είναι καθαρό! Γιατί όταν λέμε «το μέτωπο καθαρό», εννοούμε αυτό που φαίνεται. Μα εγώ δεν έχω δει υποκριτή που να μην έχει μέτωπο καθαρό. Γιατί αλλιώς δεν θα ήταν υποκριτής. Θα ήταν ψεύτης. Εδώ κάνω μια αναφορά στον Don Juan. Ο πατέρας του Don Juan δεν καταλαβαίνει ότι την ώρα που ο Don Juan τού λέει ότι πιστεύει επιτέλους στο Θεό, τον κοροϊδεύει. Επαναλαμβάνει τόσες πολλές φορές ουρανό-ουρανό-ουρανό, που σε κάποια φάση αγανακτεί και ο πατέρας και λέει: «Αμάν μ' αυτόν τον ουρανό!» Το οξύμωρο, που επανέρχεται. Άρα όχι το μέτωπο, αλλά το βάθος. Πώς να κοιτάξουμε όμως το βάθος σ' έναν πίνακα; Είχαμε ήδη μελέτες που αφορούν στον da Vinci. Ο da Vinci έκανε πολύ σκληρές κριτικές σε σύγχρονους του κι έλεγε ότι δεν ξέρουν να ζωγραφίζουν γιατί δεν ξέρουν ανατομία. Ο da Vinci ξέρει το μέγεθος του κόκαλου. Ξέρει το μέγεθος που έχουν οι μύες. Άρα όταν ζωγραφίζει το δέρμα, του δίνει έναν όγκο που μοιάζει ανθρώπινο. Αλλιώς, λέει για τους άλλους, είναι σαν σακί, που έχει μέσα καρύδια! Και μη νομίζετε ότι μιλάμε για μικρούς. Μιλάμε για Botticelli, Michelangelo. Αν κοιτάξετε την Cappella Sistina του Michelangelo και ξανακοιτάξετε όλο το έργο με λεπτομέρεια, θα δείτε ότι όλοι αυτοί είναι «παραφουσκωμένοι», για να δώσει την ιδέα του όγκου. Βέβαια, οι σύγχρονοι ζωγράφοι το έχουν κάνει ακόμα πιο απλό. Σε ζωγραφίζουν ντυμένο. Άρα δεν υπάρχει πρόβλημα με τα κόκαλα! Όμως θα δείτε στις τεχνικές με διαφάνεια, ότι μόλις είναι λίγο διαφανές, ξαναφαίνονται «τα σακιά», δηλαδή το τίποτα! Άρα όσον αφορά στο συνδυασμό επιστήμη και τέχνη, αν δεν έχετε καθόλου ιδέα από ανατομία, πώς ζωγραφίζετε γυμνό; Σαν φωτογραφική μηχανή; Η φωτογραφική μηχανή έχει την ίδια γνώση, για να μην πω καλύτερη από εσάς, του εσωτερικού. Δηλαδή μηδέν. Ας δούμε την προσωπογραφία του αγρότη *Paysan avec casquette*. Ο Vincent δίνει πολλές χρωματικές λεπτομέρειες πάνω στο πρόσωπο. Με ρωτούσαν μερικοί φίλοι γιατί χρειάζομαι τα πινέλα No.2, No.0. Ο Vincent παίρνει άλλο πινέλο για να ζωγραφίσει τα βλέφαρα στο κέντρο και μετά παίρνει άλλο για το ίδιο χρώμα για το βλέφαρο στις άκρες, ενώ θα μπορούσε να το κάνει όλο με το ίδιο πινέλο. Και έτσι φαίνεται το βλέμμα! Αυτό τώρα δεν το κάνουμε. Ο Vincent χάνει χρόνο και σ' αυτές τις λεπτομέρειες, που βέβαια δεν τις προσέχουμε την ώρα που κοιτάζουμε τον πίνακα, αλλά μας δίνουν την εντύπωση ότι ο πίνακας είναι πιο

αληθοφανής. Δεν σας λέω καν για τον da Vinci, που εκεί βέβαια είναι χειρότερα τα πράγματα. Να θυμάστε ότι πριν ένα χρόνο, μετά από μια μεγέθυνση 500 φορές, βρήκαμε ότι η Joconda είχε φρύδια. Αν θυμάστε καλά, όταν βλέπετε τον πίνακα, δεν έχει. Και εδώ είναι ωραίο για την τεχνική, γιατί μαστιγώνει τους ζωγράφους που λεν ότι είναι ζωγράφοι. Διότι αν ήταν κανονικοί ζωγράφοι, εκείνης της εποχής, όταν θα είχαν φύγει οι τρίχες των φρυδιών, θα είχε φύγει και το χρώμα που είναι από κάτω. Ενώ έχει μείνει το χρώμα. Το σκέφτεστε; Φανταστείτε, ας πούμε εκεί που ζωγραφίζετε την τρίχα να μην έχετε ζωγραφίσει κάτω από την τρίχα, το δέρμα. Όταν φύγει η τρίχα θα φανεί το τελάρο. Ενώ η Joconda που βλέπετε τόσες πολλές φορές, έχετε προσέξει ότι δεν έχει φρύδια; Αν προσέξετε ακόμα καλύτερα, θα δείτε ότι το δέρμα της είναι κολλημένο και φαίνεται λίγο με διαφάνεια το κόκαλο. Άρα, ο da Vinci έχει βάλει το κόκαλο, μετά το δέρμα και μετά τις τρίχες. Μετά από 500 χρόνια έφυγαν οι τρίχες. Αλλά έμεινε ο πίνακας! Γι' αυτό αναγκαστήκαμε να κάνουμε μεγέθυνση 500 φορές. Την έκανε ένας Γάλλος ερευνητής, φυσικός. Βλέπετε, λοιπόν, πόσο βοηθάει η επιστήμη την τέχνη.

Προσπάθησα να σας δώσω μια πολυπλευρική προσέγγιση του Vincent, για να μην τον βλέπετε ως το ζωγράφο που είχε μια ψυχασθένεια. Vincent van Gogh. Πείτε μου δυο λέξεις που τον χαρακτηρίζουν. Η πρώτη είναι ζωγράφος. Η δεύτερη; Αυτό είναι καθαρά κοινωνικό. Δηλαδή είναι μια τόσο μεγάλη απλοποίηση και συμπίεση, παρ' όλα αυτά που έκανε. Μιλάμε για περισσότερους από 800 πίνακες σε μια περίοδο 10 ετών. Δηλαδή πάνω από έναν πίνακα την εβδομάδα για 10 χρόνια. Προσέξτε, όχι έναν πίνακα που είναι απλώς πίνακας, έναν πίνακα αληθινό, που πουλιέται. Δεν σας λέω για τιμές. Δεν μιλάω για τα προσχέδια. Και όλο αυτό γίνεται «ζωγράφος ψυχασθενής». Άρα, τουλάχιστον να θυμάστε μερικές λέξεις επιπλέον. Δέκα χρόνια, πάνω από 800 έργα, προικισμένος στις γλώσσες, μεταφράσεις της Βίβλου, αλληλογραφία στα γαλλικά και στα ολλανδικά με τον αδελφό του ανάλογα με το πού βρισκόταν, προικισμένος στη θεολογία. Αυτός είναι ο Vincent. Ο άλλος είναι ο van Gogh.

Να 'στε καλά!